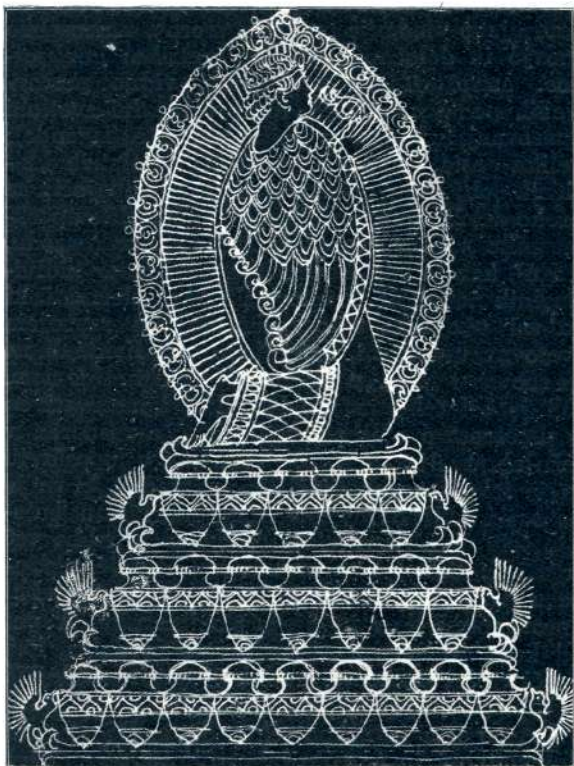

PROSVETNI DEL

I. Vurnik: Študija angela ob tabernaklju

Dom in svet

(Poizkus literarne karakteristike ob 40 letnici)

Tine Debeljak

Ko so pred desetimi leti praznovali jubilej tega lista, so se ga spominjali predvsem z ozirom na osebo njegovega ustanovitelja kanonika dr. Fr. Lampeta. »Njegov je!« — s tem so mu ga posvetili, in najbližnji njegovi prijatelji so se oddolžili njegovemu spominu z anekdotami. Danes pa mislim, da je že prišel čas, ko lahko brez osebno tangiranih čuvstev presojava celoten pokret, da, naravnost kot nujnost občutimo potrebo po karakterizaciji celotnega Doma in sveta, njegove tradicije in rasti v to, kar je danes. Po štiridesetih letih bi nam moralo biti jasno, zakaj ga je Lampe ustanovil, kako poslanje mu je dal in na kakšen način ga je Dom in svet tekom razvoja oblikoval? Posebno to zadnje, kar znači notranje življenje lista, njegovo umetnostno pomembnost. Zavedam se sicer spričo Lampetove izjave, da je list »samo del narodnega življenja in delovanja na katoliški podlagi« in sedanje ugotovitve, da smo »samo organ kat. kulture«, da je težko soditi pravično Dom in svet samo iz njega samega in ne iz celotnega katoliškega pokreta, a

z ozirom na esejistični značaj članka upam, da se mi bo oprostilo, če ne sežem tako široko.

Nagib za rojstvo Doma in sveta ni bil literaren, to je, da bi si v boju literarnih struj en tok ustanovil nov list za organ svojega literarnega pravca kakor pri Zvonu, kjer se je novi realizem hotel uveljaviti nasproti idealistični Stritarjevi familiarnosti, — ampak povod je bil vsekakor filozofičen in narodnovzgojen. Dobro je namreč občutil Lampe, da časnikarske izjave Mladoslavencev divergirajo s katolicizmom, da se v literaturi pojavlja ohlapnejša morala, težeča po individualnejšem sproščanju narave, odmetavajoča verske ozire, in da gre razvojna črta sploh v liberalizem, zato je že pred Mahničevim nastopom l. 1881. ustanovil »Cirilsko društvo za pisateljske vaje«, da si vzgoji iz duhovništva pisateljski naraščaj, ki bo odvrnil »ta npravni prepad.« Tako je bil glavni povod katoliško prepoveditelski. Še vedno je sicer upal, da postane Zvon skupno glasilo vse slovenske inteligence, na katoliški podlagi seveda, in je v tozadavnem predlogu l. 1887. potožil Levcu, da niti »kot modroslovec niti bogoslovec ne more sodelovati pri Zvonu: Mislite si duhovnika... ki je učitelj in voditelj!«. Po naznanjenem prenehanju Slovana in Kresa (upoštevajoč gmotno okolnost), in po znanem pastirskem listu slovenskih škofov, izzvanem po Hostnikovem izbruhu v »Narodu« proti papežu kot »izvrgu človeštva« (ta pastirski list pravi: »Ali ne uničuje narodu upe in nade, kdor, kakor se godi v nekaterih leposlovnih listih, kuži mladino z opolznostmi v zapeljivo lepi besedi?« —), je stopil Lampe o božiču l. 1887. pred cirilce-bogoslovce s sklepom o izdajanju lista za mladino, ki so ga z veseljem sprejeli, razen skeptičnega predsednika Kreka. Tedaj je Lampe tudi javno branil to poslanico: »preprečiti, zabraniti so hoteli nevarnost, preden bi se je morali hujše bati« in nekaj dni nato je naznanil nov list, namenjen »mladini v prvi vrsti« kot njih mentor: »Kaj bi dali rodniki, ko bi mogli dobiti varuha in vodnika otrokom v tujini?« 20. januarja 1888. pa je izšel s podnaslovom »Zabavi in pouku« »Dom in svet«, in sicer brez ovitka, torej v resnici še »samosrajčnik«. ¹ In odtedaj se je vedno odločneje razvijal v družinski list z literaturo kot zabavnim delom, tako že 1896. »ni več namenjen v prvi vrsti mladini«, v prihodnjem letu pa se je vnel celo »za gmotno izboljšanje slovenskega kmeta in delavca«. To dediščino Fr. Lampeta sta prevzela tudi Evg. Lampe in M. Opeka (»kot družinski list, ki zanima odrastle in ne pohujšuje mladine«). Šele Izidor Cankar, ki je prevzel uredništvo po Kalanovem interregnu, je to

¹ Ta odstavek je povzet po predavanjih vseučiliškega profesorja dr. Iv. Prijatelja.